

Розділ 2.

ДОМІНАНТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ МЕТОДИК ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

ГЕНЕЗА ЛІСОВОЇ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНІ: ВИТОКИ І СУЧАСНІСТЬ

Янкович Олександра

Сучасному суспільству притаманний прискорений розвиток новітньої техніки і технологій. Процеси технізації, автоматизації, інформатизації виробничої та освітньої сфер водночас із позитивними зрушеннями спричиняють і негативні наслідки для людини, як-от: зменшення рухової активності, нестача реального спілкування, залежність від гаджетів та інтернету тощо. Збільшується тривалість часу, який діти проводять перед екраном телевізора, смартфона чи монітором комп'ютера. Урбанізація, індустріалізація, комп'ютеризація та супутні соціальні зміни призводять до порушень сенсорної сфери, мовлення юних здобувачів освіти. Натомість фіксується небезпечне явище, яке має ознаки діагнозу «синдром дефіциту природи».

Ця тенденція вияву інтересу, часто надмірного, до новітніх пристроїв особливо помітна в розвитку дітей, починаючи з наймолодшого віку. Тому в дошкільній освіті тривають пошуки балансу між традиціями та інноваціями: у дітей формується культура інженерного мислення та задовольняється хліборобський інстинкт (прагнення порпатися в землі, садити квіти, досліджувати докiлля); втілюються принципи природовідповідності, «педагогіка калабані», які найповніше відображені в лісових дитячих садках. Створення цих закладів є водночас вирішенням проблем посилення мотивації до суспільного дошкільного виховання, освіти для сталого розвитку та здоров'яутворення.

Лісові дитячі садки зараз набули популярності в багатьох країнах Європи, зокрема і в Польщі. Інтерес до освітніх закладів цієї держави пояснюється кількома причинами. Польща межує з Україною, має з нею давні історичні корені, спільні традиції щодо поцінування освіченості. Саме Польща однією з перших підтримала Україну в протистоянні з російським агресором під час війни, допомагає перемогти одвічне зло, надає притулок біженцям, лікувальну допомогу постраждалим, залучає до навчання українських дітей та молодь.

Досвід європейських лісових садків, передусім польських, є цінним для українського дошкілля, адже наша країна перебуває на етапі зародження лісової освіти. Ця інновація є привабливою для науковців, педагогів, здобувачів та батьків, оскільки природа є джерелом здоров'я, яке завжди необхідно зміцнювати, а особливо зараз через негативні наслідки повномасштабного вторгнення росії в Україну.

Процеси модернізації дошкільного виховання в Польщі досліджують Й. Карбовнічек (J. Karbowniczek) [21], М. Квасневська (M. Kwaśniewska) [21], А. Клім-Клімашевська (A. Klim-Klimaszewska) [43], Б. Мажец (B. Marzec) [25], Б. Сурма (B. Surma) [21] та ін.

Зокрема, М. Квасневська, аналізуючи нові тенденції дошкільного виховання в Польщі, зауважила перехід від технологічної орієнтації до гуманістичної альтернативи, виникнення плюралістичних форм і методів освіти дітей [21, с. 83, 104]. Окрім цього, звернула увагу на тенденцію до педагогічного новаторства, створення альтернативних закладів [21, с. 114].

Б. Мажец, усебічно вивчивши зміни в дошкіллі на переломі ХХ та ХХІ ст. (1989–2017 рр.), охарактеризувала найважливіші інновації, а саме: «Дитячий садок без іграшок», «Двомовний дошкільник», «Граємося і розвиваємося, або Нещоденні п'ятірки». І хоча в переліку немає лісових садків, однак є елементи, притаманні лісовій освіті, наприклад проведення таких тематичних днів: «Свято вітру», «День води», «Свято веселого каштаніка», «День картоплини», «Буря кольорових листків», «День сонечка» тощо [25, с. 394].

Інновації дошкільної освіти в Україні студіюють Г. Беленька [1], О. Голюк [40], К. Крутій [40], І. Кузьма [40], Т. Науменко [1], О. Половіна [1], Г. Чайковська [12] та ін. Зокрема, учені (О. Голюк, К. Крутій, І. Кузьма, Г. Чайковська) відобразили природознавчий компонент у STEAM-освіті та її спільні вектори з освітою для сталого розвитку, у якій розглядається екологічне виховання.

Н. Ошуркевич проаналізувала педагогічні технології й форми екологічного виховання дошкільнят. Одними з таких є екологічні стежини як завчасно визначений маршрут по певній місцевості, де розташовані унікальні та типові для певної місцевості об'єкти: різні групи рослинності, водойми, пам'ятки природи, характерні форми рельєфу тощо [10, с. 68].

Заклади дошкільної освіти, у яких відбуваються тісні контакти дитини з природою, досліджують такі українські вчені: О. Граб [7], О. Гришко [3], Л. Клевака [3], К. Крутій [6; 7], Н. Ошуркевич [10],

О. Попович [7] тощо; польські науковці: У. Ордон (U. Ordon) [29], Й. Петшак-Завадка (J. Pietrzak-Zawadka) [31], А. Преус (A. Preuss) [16], Я. Романяк (J. Romaniak) [34], Р. Ришка (R. Ryszka) [37], М. Хріст (M. Christ) [15], Ю. Шлаужис (Ju. Szlaużys) [41] тощо.

Автори (О. Гришко, Л. Клевака, У. Ордон, Н. Ошуркевич, Й. Петшак-Завадка, А. Преус, М. Хріст, Ю. Шлаужис та ін.) відобразили історію, концепцію виховання, функції лісових дитячих садків. Зокрема, У. Ордон зазначає, що термін «лісові дитячі садки» вперше було використано у 1954 р. у Данії [29, с. 114]. У публікаціях науковців ці заклади мають різні назви: освіта на природі, експериментальна освіта, лісова школа тощо.

Інновацією лісової освіти Данії є виїзні дитячі садки, які описали О. Гришко, Л. Клевака: «Батьки приводять дітей до «пункту збору», звідки їх вивозять до лісу на спеціальному автобусі. Там дітлахи граються, бігають і пустують досхочу, практично весь день проводячи на свіжому повітрі незалежно від погоди. ...Маленьким туристам, які відвідують лісовий садок, неодмінно дають із собою дощовики й гумові чобітки. Ступінь дитячого забруднення на кінець дня в будь-якому садку, на думку батьків, прямо пропорційний отриманій користі. Ігри, заняття й розваги повністю зав'язані на природному середовищі: у ролі іграшок виступає листя, пташині пір'їнки, камінці, глина й пісок, палички, шматочки кори, шишки тощо. Дошкільники здійснюють пошук маленьких лісових звірів, спостерігають за комахами, рослинами. Увечері в призначений час дітей знову повертають туди, звідки вивезли вранці» [3, с. 360].

У жодному з виявлених джерел, що присвячені ретроспективному аналізу неформальних закладів для дошкільників, не зазначається, що «Школу радості» для шестирічних дітей (на той час це був дошкільний вік) створив український класик педагогіки В. Сухомлинський у 1951 р. На нашу думку, ця школа є фундаментом лісової освіти. Така школа під блакитним небом з'явилася швидше за відомі у світі лісові садки й описана в книзі «Серце віддаю дітям» [11]. Її результати за значимістю не поступаються сучасним досягненням, які описані в наукових розвідках. Аналізуючи навчання на природі В. Сухомлинського, Л. Колток та А. Мельникович використовують термін «технологія проведення уроків милування». Варто зауважити, що названа технологія є актуальною в сучасному освітньому просторі, зокрема і в лісових закладах [5].

Учені (Й. Петшак-Завадка, А. Преус, М. Хріст, Ю. Шлаужис та ін.) студіюють концептуальні засади лісової дошкільної освіти. Вони

зазначають, що в лісових садках реалізуються ідеї педагогіки М. Монтесорі, Вальдорфської педагогіки, педагогіки пригод, концепція американського педагога, просвітителя природи Дж. Корнелла та інші прогресивні міркування.

К. Кіміц (K. Kimic), К. Кундзевич (K. Kundziewicz) проаналізували низку програм лісових садків Польщі, зазначивши їхню різноманітність та змістовну насиченість, спрямованість на фізичний, емоційний, соціальний, пізнавальний розвиток [22, с. 361]

О. Гришко, Л. Клевака виявили, що попри відмінності таких закладів, які функціонують в різних країнах світу, є й спільні риси: діти перебувають на вулиці майже постійно, незалежно від погоди; немає жорсткої освітньої програми – діти самі обирають активності; практикується прикладне навчання через власний досвід; розуміння довкілля та власної відповідальності за нього [3, с. 361].

Сьогодні лісові дитячі садки популярні в Данії, Чехії, Австралії, США, Шотландії, Японії, Південній Кореї та Канаді. У Німеччині їх налічується більше 1500 [3, с. 359]. Функціонують вони також і в Україні, зокрема в Київській, Івано-Франківській, Львівській областях тощо. Проте їхня діяльність ще не достатньо відображена в наукових працях.

Заклади для дошкільнят крізь призму принципів природовідповідності й здоров'язбереження, а також терміна «педагогіка калабані» досліджують О. Граб, К. Крутії, О. Попович та ін. Дотримання названих принципів є вкрай важливим як для самореалізації дитини, так і для зміцнення здоров'я. Науковці доводять, що не треба створювати дітям стерильні умови життя: чим ширшим буде «знайомство» дитини з бактеріями, алергенами з раннього віку, тим краще він буде захищений у майбутньому від різних захворювань [6, с. 4]. Чимало приємних відчуттів викликають ліплення глиняних скульптур і танці в багнюці, зазначає К. Крутії [6, с. 4]. Науковець орієнтує вихователів на використання в освітньому процесі дошкільників глини, піску та інших природних матеріалів.

Можемо стверджувати, що вихованню дітей у закладах дошкільної освіти на засадах «педагогіки калабані» і в лісових дитячих садках притаманні спільні риси. Проте також є істотні відмінності, які необхідно визначати задля вдосконалення освітнього процесу.

Незважаючи на нечисленні напрацювання науковців щодо історії, засад, форм, методів роботи в лісових дитячих садках у європейських країнах, діяльність цих закладів у Польщі й Україні є

малодослідженою передусім вітчизняними вченими. Окремі історико-педагогічні здобутки не висвітлені в ретроспективному аналізі.

Отож актуальним є вирішення проблеми відображення організації лісових дитячих садків у Польщі й Україні, виявлення можливостей використання перспективних ідей в сучасному освітньому просторі.

У системі польської дошкільної освіти функціонують три типи закладів: ясла (**żłobek**) для дітей від 1 до 3 років, дитячий садок (**przedszkole**) – з 2,5 до 5 років, **підготовча група (zerówka)** – обов'язковий «нульовий клас» для 5–6-річних малюків, які через рік підуть до школи. Є державні та приватні дошкільні заклади; серед приватних профільних – екологічні.

У дошкільному закладі екологічного профілю вихователі особливу увагу звертають на контакти дитини з природою для особистого оздоровлення та збереження довкілля. У дошкільників виховують любов до навколишнього світу [9, с. 181].

Близькими за змістом і формою до екологічних є лісові дитячі садки, які набувають усе більшої популярності. Це альтернативні освітні заклади, у яких форма навчання відрізняється від запропонованої в традиційних, державних. Це заклади «без стелі та стін». У них діти постійно (незалежно від погоди, пори року) перебувають на свіжому повітрі. Ігри та розваги відбуваються навколо природних об'єктів (дерев, водойм). Діти граються з шишками, палицями, пташиним п'р'ям, водою і глиною, а не з іграшками фабричного виробництва. Вихователі лісових дитячих садків є помічниками, але не керівниками групи [3, с. 359].

Причиною створення таких закладів стало незадоволення батьків та педагогів обмеженнями традиційної дошкільної освіти, а також прагнення впроваджувати інновації, що є привабливими для дітей [41, с. 96].

Побутує думка, що ідея лісової дошкільної освіти виникла в Скандинавії у 50-х рр. ХХ ст. Проте вчені (Л. Клевака, О. Гришко) визначають і більш ранні терміни появи цієї інновації, уважаючи, що впровадженням методики життя в гармонії з природою німецького католицького священника С. Кнайпа (S. Kneipp) у 50-х–80-хх рр. ХІХ ст. було закладено фундамент для створення лісових садків [3, с. 358]. Метод Кнайпа базується на 5 ключових підходах: лікувальна сила води (гідротерапія), фізична активність (чергування зміни навантажень на організм/стану спокою), здорове харчування, лікарські рослини (фітотерапія), здоровий спосіб життя – помірність, душевна рівновага та баланс [3, с. 358].

Однак думка про появу лісової освіти у XIX ст. є доволі дискусійною. Відповідно до підходу, що фундамент лісових дитячих садків було закладено розробкою методики гармонії людини і природи, можна стверджувати, що ідеї природовідповідного вільного виховання, обґрунтовані у XVIII ст. Ж.-Ж. Руссо, є ще більш раннім етапом у генезі лісової дошкільної освіти. Французький просвітитель наголошував на важливості контактів дитини з природою від народження: «Повітря впливає на дитячий організм особливо в перші роки життя. Воно проникає в усі пори м'якої й чутливої шкіри, потужно впливає на сформовані тканини, залишає сліди, які ніколи не стираються» [35, с. 41].

Вільне виховання, яке обґрунтував Ж.-Ж. Руссо, є характерною рисою лісової освіти та притаманне для «педагогіки калабані». Учені М. Хрїст, А. Преус також простежують зв'язок між лісовими дошкільними закладами та методикою М. Монтессорі.

Отож існує декілька передумов виникнення лісової освіти дітей. Тому для пошуку першооснови лісових дошкільних закладів необхідно звернутися до історії виховання дошкільників у лісі. І тут, уважаємо, пріоритет належить Україні, а також Скандинавським країнам, передусім Данії.

У 1951 р. український педагог В. Сухомлинський заснував школу під блакитним небом («Школу радості») для шестирічок (дітей дошкільного віку) у селищі Павлиш на Кіровоградщині. Класик педагогіки писав: «Наша школа буде під блакитним небом, на зеленій травичці, під гіллястою грушею, на винограднику, на зеленому лузі [11, с. 30]. ...Життя «Школи радості» не обмежувалося строгим регламентом [11, с. 38]. ...Ми не сиділи на місці, ходили по полях і дібровах [11, с. 46]. ...У нас стало правилом: жодної хвилини в осінні, весняні і літні дні діти не повинні бути в приміщенні. У перші 3–4 тижні «Школи радості» діти проходили щодня 2–3 кілометри; на другий місяць – 4–5; на третій – 6. І все це серед полів і лук, у дібровах і в лісі» [11, с. 49]. Такі засади діяльності «Школи радості» аналогічні тим, які існують у лісових школах-садках.

При Павлиській школі були створені оранжерея, кролеферма, пасіка, фруктовий сад, виноградник, голуб'ятня тощо [11, с. 19]. Досвід навчання, оздоровлення дітей класик педагогіки відобразив у книзі «Серце віддаю дітям», яка була видана у 1969 р. Саме в ній В. Сухомлинський описав заняття на природі (у саду, в полі, лісі), сприятливий вплив мальовничих краєвидів на розвиток розумового потенціалу шестирічок. Він зазначав: «Природа мозку дитини

потребує, щоб її розум виховувався біля джерела думки – серед наочних образів, і насамперед – серед природи. ...Якщо ж ізолювати дітей від природи, якщо з перших днів навчання дитина сприймає тільки слово, то клітини мозку швидко стомлюються...» [11, с. 34]

Під час уроків серед природи В. Сухомлинський наголошував на тому, що «слово народжується в спілкуванні дитини з природою». Саме таким шляхом він намагався навчити учнів пізнавати й розуміти життя природи. Опіраючись на відчуття школярів, педагог розповідав про дерева, квіти, листочки, трави, природні явища. Під час таких уроків діти милувалися степом, прислухалися до шуму дерев, співу птахів.

У Павлівській школі було створено «Кімнату думки», «Куточок мрій», «Куточок краси», «Кімнату казки», «Острів чудес», «Сад здоров'я». Педагог намагався створити такі умови для навчання дітей, які б сприяли здивуванню, переживанню почуттів подиву перед прекрасним і водночас мисленню та аналізу.

У своїй педагогічній діяльності В. Сухомлинський вдавався до різноманітних прийомів навчання та виховання. Уже з перших подорожей у природу педагог намагався розвивати у школярів уміння фантазувати. На його думку, споглядання «живих» картин природи збуджувало уяву дітей, і вони починали фантазувати: «...задумливі погляди дітей спрямовані на захід сонця. Воно сховалося за обрієм, по небу розлилися ніжні барви вечірньої зорі. «Ось і пішло сонечко на відпочинок», – каже Лариса, і її обличчя стає засмученим...» [11, с. 168].

Завдяки урокам милування, на яких діти, окрім спостереження за природою, вчилися думати, було створено 300 сторінок «Книги природи», які містили 300 спостережень, 300 яскравих картин.

Процес пізнання на уроках серед природи неодмінно чергувався з грою. Однак ці ігри теж мали на меті знайомство молодших школярів із навколишнім середовищем, явищами та процесами в ньому, з рослинами, тваринами та їхнім способом існування в доквітлі.

Працюючи з дітьми, відомий педагог не забував і про емоційний та естетичний аспекти організації праці. Перебування тривалий час на свіжому повітрі серед природних об'єктів, пізнання навколишнього світу, формування бережливого ставлення до нього, відповідальності за власні дії, виховання любові до природи і милування нею, розвиток емоційної та сенсорної сфери учнів, турбота про здоров'я вихованців, їхні партнерські стосунки з учителем – ці риси притаманні «Школі радості» В. Сухомлинського, а також лісовим школам і садкам.

Детальний аналіз життєвого шляху, творчості В. Сухомлинського здійснили як вітчизняні вчені, так і польські. Одним із таких є М. Библюк (М. Bybluk), який акцентував увагу на впливові суспільно-політичних чинників на теоретичну, а також практичну діяльність класика української педагогіки [13, с. 117–120].

Проте не виявлено наукових джерел, у яких було б указано, що «Школа радості» (школа під блакитним небом) В. Сухомлинського для дітей шестирічного віку – це передумова генези лісової освіти. Натомість загальноприйнятим є думка, що перший лісовий садок створений у 1954 р. Данська мама Е. Флаутау разом зі своїми дітьми часто ходила гратися в ліс. Одного разу вони прихопили із собою ще й дітей сусідів, тому що в дитячих садках місць бракувало і малюки лишалися вдома. Згодом Е. Флаутау помітила, що ліс і природа в цілому позитивно впливають на дітей, які розкриваються, невимушено спілкуються, відчувають себе вільними. Тому батьки цих дітей проявили ініціативу створити найперший лісовий садочок [3, с. 358].

Таке ж виховання, що ґрунтується на явищах циклічності природи і пір року, було започатковане у 60-х рр. ХХ ст. у Швеції. Його засновник – Г. Фром (G. Frohm) [16, с. 147].

Зараз у Швеції функціонує понад 200 закладів на засадах єдності з природою та здоров'язбереження. Скандинавські педагоги розробили концепцію цілковитої інтеграції дитини з природою.

У середині ХХ ст. ідеї лісових садків перейняли в Німеччині. Лісів там багато, і вони стають для дітей частиною світогляду. У 1968 р. У. Субен (U. Suben) відкрила перший німецький лісовий дошкільний заклад у Вісбадені (Wiesbaden) [29, с. 114]. Це була її приватна ініціатива, оскільки не дочекалася згоди влади.

Лише від 1993 р. у Німеччині офіційно визнано лісові садки як форму дошкільної освіти, як державні заклади, що дофінансовуються, хоча це теж залежить від федеральної політики [16, с. 148].

Ключовим у лісових дитячих садках є уявлення про людину як компонент природи, тому вона може жити та розвиватися лише в умовах гармонії з довкіллям. На цих засадах відбувається вибір місця розташування: у лісах, парках чи поблизу них, а також поряд із луками.

Альтернативні заклади вирізняються більшою автономією і самоврядністю. Вони функціонують здебільшого на кошти батьків і лише частково фінансуються з використанням фондів та пожертв. Висока плата за перебування в таких садках саме і є головною перешкодою для вибору цієї форми дошкільної освіти.

Засади виховання і програма навчання визначаються організаторами закладів, однак мусять відповідати формальним вимогам, щоб їхня діяльність не суперечила освітнім законам і стандартам [41, с. 96].

На сучасному етапі лісова дошкільна освіта стає все більш популярною в Польщі. Окрім розвитку життєвих компетентностей, нарощування інтелектуального потенціалу дошкільників, у таких закладах усувається проблема недостатності зв'язків із природою, яка спричинює розлади когнітивних, емоційних процесів, відбувається попередження цивілізаційних хвороб [31, с. 18].

Концепції виховання через безпосередні контакти з природою в Польщі з'явилися у 20-х рр. ХХ ст. У 2016 р. В. Сонельський (W. Sonelski) та А. Магера (A. Magiera) проаналізували тексти М. Родзевичувни (M. Rodziewiczówna) («Літо лісових людей» – «Lato leśnych ludzi»), Ф. Вислоуха (F. Wysłouch) («Ковзанка» – «Ślizgawka») та М. Заруського (M. Zaruski) («На бездоріжжях тажанських» – «Na bezdrożach tarzańskich»), довівши, що вони ідеально відповідають тенденції виховання через переживання й пригоди на тлі дикої природи.

Ця ідея також покладена в основу польського харцерського руху. Повернення до природи в дошкільному вихованні є продовженням важливих освітніх тенденцій. У Польщі, на жаль, вони не є такими тривалими й популярними і не отримали такого визнання серед теоретиків та практиків навчання й виховання, як, наприклад, у Німеччині. Там традиція лісових дитячих садків налічує понад 60 років.

Ідея лісових закладів у Польщі з'явилася у 2010 р. у Кашубії (історична область над Балтійським морем на півночі Польщі) – в Бродниці Гурній (Brodnica Górna), а у 2014 р. перший такий садок (przedszkola leśne) був організований на Живеччижні (Żywiecczyzna). Через рік, у жовтні 2015 р., з ініціативи батьків у Білостоці (Białystok) було створено лісовий дитячий садок «Пущик» («Puszczyk»). Концепцією цього закладу передбачено, що діти 80 % часу проводять на свіжому повітрі [41, с. 97].

У 2018 р. у Польщі налічувалися вже 34 лісові дошкільні заклади в 10 воєводствах [29, с. 116; 31, с. 16].

Попри те, що лісова дошкільна освіта з великими труднощами здобуває собі прихильників, досягненням Польщі є майже 30-літня традиція інформування населення про роль лісу як екосистеми,

компонента навколишнього середовища, джерела благополуччя людей.

Необхідно зазначити, що протягом багатьох років лісова освіта асоціювалася з формальною, тобто з діяльністю лісівничих факультетів (факультетів лісового господарства) університетів. У них здійснювали підготовку майбутніх спеціалістів із лісового господарства. У 1994 р. навіть було створено спеціальні структури, які рекламували лісову освіту в інформаційному просторі [41, с. 99]. Її поширення стало одним із найважливіших завдань державних лісових господарств. Завдяки цій освіті люди набувають знання з тем середовища і лісової економіки, збалансованого розвитку, раціонального природокористування. Водночас популяризувалася професія лісника [41, с. 99].

Лісова освіта є складовою екологічної освіти, яка охоплює знання проблем охорони навколишнього середовища, – бережливе ставлення до природних ресурсів, зокрема до натуральних сировинних, їхнє ощадливе використання тощо.

Поняття екологічної освіти та збалансованого розвитку, їхній взаємозв'язок були визначені у 1992 р. в Ріо-де-Жанейро. Тут, у Бразилії, відбулася друга Конференція ООН із питань природного середовища та розвитку, яка мала назву «Саміт Землі». Одним із підсумкових документів цієї Конференції є Декларація щодо напряму розвитку, охорони та використання лісів. Документ включає навчання основ сталого розвитку та формування навичок цілісного мислення для розуміння потреб людини й природи. У ньому сформульовані виховні цілі, якими передбачено формування екологічних переконань, бажаних особистісних рис, виховання поваги до культурної та природної спадщини країни, любові до довкілля, тваринного й рослинного світу.

В. Оконь, трактуючи термін «екологічна освіта», зазначав, що це, як і будь-який інший вид освіти, процес цілеспрямованих змін в особистості учня, який передбачає формування школяра на основі інтеграції навчання й викладання та збереження його суб'єктності [28, с. 129]. Адже саме розвиток індивідуальності й особистості кожної дитини є основним завданням освітнього процесу. Що ж до екологічної освіти, то її метою є формування в учнів позитивного, емоційного ставлення до людей і навколишнього середовища, а також уміння пізнавати світ і використовувати для цього відповідні методи, прийоми і засоби.

У системі екологічного виховання Польщі особлива роль відводиться екологічним дошкільним закладам та лісовим дитячим садкам.

В екологічних садках, які є профільними приватними закладами, діти вчаться бережливо ставитися до довкілля, дізнаються, яке значення мають для людей ліси та дикі тварини, як можна заощаджувати електроенергію чи воду, навіщо та в який спосіб треба сортувати сміття. У програмі дошкільних занять заплановані численні екскурсії, пікніки, тематичні заходи: День лісу, Свято печеної картоплини та ін.

Діти мають безпосередній контакт із природою, опікуються тваринами, які живуть при дошкільних екологічних закладах, саджають рослини і доглядають за ними. На території таких дошкільних закладів, зазвичай, є малий ботанічний сад або лісок.

Також вихованці вчаться споживати корисну їжу. Заклади цього типу приймають дітей з алергією, вегетаріанців і дошкільнят, які змушені дотримуватися спеціальних дієт. У таких закладах запропоновано збалансований режим харчування, який підходить усім дітям, тому батькам не потрібно змінювати встановлених сімейних принципів харчування [9, с. 181].

Екологічні дитячі садки не є ідентичними до лісових. Безумовно, є спільні риси. Це, наприклад, формування бережливого ставлення до природи. Але є і суттєві відмінності. Лісові дитячі садки не є масовими. Їхній розквіт – справа майбутнього. Створення таких закладів піддається рефлексії [3, с. 12].

Функціонування лісових дитячих садків регулюється розпорядженням Міністра національної освіти від 28 серпня 2017 р. «Про види інших форм дошкільної освіти, умови їхнього створення та порядок діяльності» [36]. У цьому розділі монографії ми їх витлумачуємо як форму альтернативної освіти [29, с. 115].

Наповнюваність групи не перевищує 20 дітей віком від 3 до 6 років. Більшу частину дня з дошкільниками проводять двоє (троє) вихователів. Діти приходять належним чином одягнені – у водонепроникному одязі. Вихователі мають мобільні візки, у яких зберігають необхідний змінний одяг [31, с. 16].

Розпорядок дня лісових садків суттєво відрізняється від традиційних. Вони функціонують із 7.30 до 17.00. Розпочинається день із ранкового збору, розмов та ігор, обговорення запланованих заходів. Згодом – сніданок. Після їжі – час для запланованих заходів, виконання творчих завдань. Далі – обід. Після обіду – відпочинок.

Діти можуть лежати, спати в ліжках, гамаках, наметах. Також після обіду підводяться підсумки дня.

Дошкільники проходять логопедичну діагностику, вивчають іноземні мови, мають заняття з ритміки. Цікавою є математична освіта. Вона реалізується завдяки аналізу щоденного досвіду, проведенню дошкільниками математичних вимірів і розрахунків [41, с. 102]. Але передусім лісові дитячі садки сповнені спонтанного руху і вільної розваги [31, с. 16].

У програмі занять дотримано балансу між індивідуальною та груповою роботою.

У лісових садках дошкільників виховують у злагоді з природою. В еру технологій діти, зазвичай, не мають можливості спостерігати за мальовничими краєвидами, рослинним та тваринним світом, адже ростуть в умовах прискорених темпів життя, у якому немає часу зупинитися і милуватися природою. Крім цього, дошкільники краще пізнають тваринний і рослинний світ екзотичних країн, ніж тих територій, котрі є поруч їхніх домівок, або про котрі дізнаються із книжок, збірок казок. Різноманітність природних явищ, багатство кольорів і форм пробуджує цікавість до світу. Діти охоче шукають відповіді на питання, які виникають під час перебування надворі [41, с. 103].

Природний простір є сприятливим для отримання дошкільниками необхідних знань і вмій, формування в них бережливого ставлення до довкілля, поваги до історичного та культурного середовища. У лісових закладах малята граються і навчаються в природному оточенні [41, с. 100].

Організатори і вихователі лісових дитячих садків черпають натхнення з різних джерел. Водночас ці заклади об'єднують такі характеристики: проведення часу на свіжому повітрі, використання замість іграшок природних матеріалів, того, що діти знайдуть собі на землі і що самі збудують, партнерські стосунки з дорослими.

В організації лісової дошкільної освіти Польщі використовуються ідеї педагогіки проживання подій і пригод (*pedagogika przeżyć i przygody*), М. Монтессорі, Р. Штайнера, Дж. Корнелла тощо. Основою цих концепцій є трактування кожного дошкільника як відкривача, визнання його суб'єктності, реалізація цілісного підходу, відповідно до якого дітям треба створити умови й простір для гармонійного розвитку в природному середовищі з використанням ігор і забав. Більшості з того, що дитина повинна опанувати в ранньому віці, не можна навчитися; вона повинна це відкрити й засвоїти через ігри та

забави. Філософія навчання з використанням гри має давні корені. Ще Платон зазначав, що дитина найкраще навчається завдяки іграм у сприятливому середовищі, гарному оточенні [23, с. 54].

В організації лісових садків вагомими є ідеї та методика праці з дітьми М. Монтесорі. У Польщі має велику популярність виховання відповідно до засад цієї італійської освітянки. Із 90-х рр. ХХ ст. відбувається розквіт садків, у яких використовується методика М. Монтесорі. Один із перших таких закладів був створений у Любліні. Закономірно, що перші лісові садки виникли при школах М. Монтесорі. Вони були засновані у 2014 р. у Пшиленкові (Przyłękow), Кшижувках (Krzyżówka (część wsi Strzeżów Drugi)) і Кошараві Бистрій (Koszarawa Bystra). А згодом їх створили у Варшаві [29, с. 116–117].

Педагогіка М. Монтесорі має такі спільного риси з ідеєю лісових садків:

1. Змішані різновікові групи (3–6 років).
2. Виховання – це розпізнавання, спостереження і допомога дитини в розвитку.
3. Увага до емоцій дитини, її потреб і діяльності.
4. Близькі контакти з природою.
5. Уроки тиші. Контроль руху, медитаційний рух.
6. Відмова від традиційних іграшок.
7. Дозвіл (право) на помилки без остраху бути розкритикованим.
8. Форма проведення вільного часу – реалізація багатьох активностей одночасно [41, с. 104].

У лісових садках і в закладах за системою М. Монтесорі віддають перевагу змішаним віковим групам, що забезпечує багатосторонній розвиток як старших, так і молодших, навчання співпраці, різних форм спілкування.

Відповідно до методики М. Монтесорі дитина отримує освіту в середовищі, розділеному на 5 зон, серед яких космічна (природнича). Але йдеться не лише про вивчення навколишнього світу, а й про формування відповідальності за власні дії в природі. Передбачається також, щоб діти повинні доглядати за рослинами, тваринами. Такий вид занять, а також формування відповідальності за поведінку в навколишньому середовищі дуже зближує педагогіку італійської вченої та дошкільну лісову освіту. Окрім цього, спільною рисою є самостійність дітей, визначення ними темпів роботи.

Лісову освіту порівнюють також із Вальдорфською педагогікою, яку заснував Р. Штайнер. Характерними рисами його методики є такі:

організація різновікових груп дітей від 3 до 6 років; використання лише природних матеріалів; відсутність традиційних іграшок, створення саморобних – солом'яних мобілів, ляльок із натуральних матеріалів (з дерева, глини); самообслуговування; партнерські стосунки вихователів та дітей; відсутність будь-якого примусу. Згідно з методикою Р. Штайнера необхідно зберігати гармонію тіла, душі й духу, а запорукою успіху він вважав емоційну рівновагу. Позитивні враження, що їх діти отримують у садку, – це також характерна риса лісової дошкільної освіти. Необхідно наголосити на формуванні відповідальності як того, що зближує лісову освіту й Вальдорфську педагогіку. Однак, звичайно, є й відмінності, наприклад перебування поза будинком під відкритим небом близько 80 % часу.

Науковці А. Преус, М. Хрїст та ін. часто-густо порівнюють лісові садки та заклади освіти, що працюють на основі методик або М. Монтесорі, або Р. Штайнера. Проте варто здійснити порівняльний аналіз усіх концепцій, а не лише вказаних двох, адже така наукова праця володіла б великим виховним потенціалом, спонукала б дорослих не лише до партнерських стосунків із дитиною, перебування на природі, а й до формування відповідальності за свої дії в навколишньому середовищі.

В основу лісових садків Польщі також покладають концепцію американського педагога, просвітителя природи Дж. Корнелла (J. Cornell). Автор навчає, як стати провідником у навколишньому середовищі для дитини. Цю думку він розвиває у педагогічній теорії та на практиці, зокрема на курсах [29, с. 117]. Дж. Корнелл є автором оригінальної системи навчання (flow learning), що передбачає виконання чотирьох необхідних дій:

1. Навчання ентузіазму: залучення дитини до фізичної активності.
2. Зосередження уваги на темі або досвіді, що сприяє відкритості.
3. Набуття безпосереднього досвіду, завдяки якому дитина інтуїтивно відчуває важливість діяльності.
4. Передача натхнення, створення настрою на основі попередньої діяльності, налагодження групових зв'язків під час роздумів про ліс [29, с. 118].

Дж. Корнелл розробив приклади вправ, ігор. Його праця «Ділимося з дітьми природою» перекладена 20 мовами [29, с. 118].

У системі лісової освіти важливими є не лише концептуальні засади, а й вибір місця розташування садків, щоб діти могли постійно контактувати з живою природою. Тому такі заклади створюють на лоні природи. Найчастіше обирають ліс. Використовуються будівлі,

інтегровані в лісовий ландшафт: будинки, споруджені з глини або із солом'яним дахом.

Основою освітньої програми є спонтанні ігри, вибір яких залежить від пори року та погоди. Діти бігають, стрибають, долають природні перешкоди, якими є гілки, круті схили, калюжі. Таким чином, дика природа завдяки своїй привабливості і притаманними їй цінностями – гарне середовище для навчання. Лупа, книга, альбом з описом рослин і тварин – усе це є «на озброєнні» у дітей та вихователів.

У лісових садках порівняно легко моделювати ситуації, які вимагають залишити зону комфорту, докласти фізичних зусиль, наприклад, для сходження на гору [31, с. 13].

Уміння долати труднощі є особливо цінним в умовах сьогодення. Усе частіше педагоги висловлюють стурбованість стосовно того, що сучасні діти звикли жити легко, натомість не привчені чинити опір перешкодам. Як засвідчують спостереження за перебуванням дошкільників у лісових садках, саме дика природа є засобом формування вміння переборювати труднощі, досягати цілей, що є передумовою формування успішної особистості.

У програмі роботи – не лише рухливі ігри та ігри з використанням природних матеріалів, а й походи. Діти носять рюкзаки з обідом та гарячими напоями. Процесом пізнання світу керують педагоги, які люблять природу [16, с. 153], [29, с. 118–119].

Зрозуміло, що за таких умов актуальною проблемою є безпека життєдіяльності. У лісовому садку діти вдаються до ризикованих дій: переходять через струмок по слизьких хитких каменях, лазять по гілках дерев тощо. Не обходиться без падінь, синців, подряпин, укусів комарів. Проте саме так, переборюючи невдачі, роблячи висновки, діти вчать досягати успіху [29, с. 119].

Водночас вихователі готові до надання першої допомоги. Вони мають набори для видалення кліщів, сонцезахисний крем, засіб від укусів комах. За необхідності можуть зателефонувати в екстрену службу.

У лісових садках діти навчаються брати відповідальність за власні дії в природі. Це хороша школа духовно-морального розвитку, громадянського, естетичного виховання, формування креативності, критичного мислення.

Цінність лісових садків як форми дошкільної освіти полягає також у тому, що вони спонукають батьків проводити з дітьми більше часу на природі [31, с. 13].

У 2016 р. у Білостоці (Białystok) засновано польський Інститут лісових садків з метою інтеграції діяльності закладів такого типу для дошкільників, обміну досвідом, перейняття найкращих практик у галузі лісової освіти [29, с. 118]. Створення координаційних, просвітницьких органів не є чимсь істотно новим. Необхідно зазначити, що аналогічні інституції існують і в інших країнах, наприклад, у США є Асоціація педагогів лісових садків.

Польські теоретики та практики дошкільного виховання зазначають, що, незалежно від використовуваних концепцій (чи то педагогіка Монтесорі, чи Вальдорфська педагогіка, чи потокове навчання), організатори лісових садків наголошують на позитивному впливі природного середовища, лісу на освіту дітей, на їхній фізичний, психічний, соціальний розвиток. У таких закладах значно менше дітей із вадами зору, порушенням постави, натомість вищий імунітет. Малюки володіють кращими здібностями, логічним мисленням, виявляють причиново-наслідкові зв'язки, мають розвиненіші комунікативні навички, уміння співпрацювати, дружити, ніж це є у традиційних дошкільних закладах тощо [29, с. 118].

Заслугує на увагу особистість вихователя лісового садка. Це людина, яка понад усе любить природу, дітей, віддана своїй роботі, у якій вбачає радше місію, ніж професію.

Концепція лісових садків студіюється в польській педагогічній науці, проте розвідки на теми лісової дошкільної освіти здійснюються недостатньо, перебувають у зародковому стані. Частіше про лісову освіту дошкільників пишуть ентузіасти [41, с. 104]. У гроні вчених Польщі є популярними нечисленні праці британських науковців Л. О'Браєн (L. O'Brien) та Р. Мюррея (R. Murray), а також Дж. Коатс (J. Coates) і Х. Пілмот-Вілсон (H. Pimlott-Wilson) [41, с. 104].

Результати досліджень Л. О'Браєн та Р. Мюррея засвідчують низку переваг перебування в лісових школах: формування впевненості в собі, адже діти мають свободу, час і простір для навчання і демонстрації незалежності; розвиток соціальних умінь, бо діти краще усвідомлюють наслідки власних дій під час взаємодії з ровесниками (робота в команді, у ситуаціях обміну інструментами, участь у спільних іграх та забавах), та комунікативних, що пов'язано з використанням мови на основі сенсорного досвіду; посилення мотивації та здатності зосереджуватися завдяки милуванню ліською місцевістю; добрі фізичні навички (витривалість, вправні рухи), ґрунтовні знання й розуміння інформації на основі інтересу до навколишнього середовища, любові до природи, прагнення її

охороняти; виникнення нових перспектив для вчителів (вони краще пізнають та розуміють дітей під час навчання в лісових школах, спостережень за малюками в природі); наявність ефекту хвилі (розповіді дітей про їхні враження в лісі зумовлюють бажання друзів та родини також частіше проводити час на лоні природи) [16, с. 152], [10, с. 70].

Перші польські публікації на цю тему авторства Е. Паламер-Кабацинської (E. Palamer-Kabacińska), А. Лесьни (A. Leśna) і А. Бонк (A. Bąk) стосувалися педагогіки пригоди і були опубліковані у 2012–2014 рр. [41, с. 97], [29, с. 115].

Польські вчені (У. Ордон, Р. Ришка, Ю. Шлаужис та ін.) відображають історію дошкільних садків, їхні риси та функції. Автори наголошують, що лісова дошкільна освіта розвивається недостатніми темпами на відміну від інших країн (Німеччина, Чехія).

Заслуговує на схвалення дослідження польських учених К. Кіміц, К. Кундзевич, які здійснили порівняльний аналіз лісових садків Варшави. Дослідження проводилося у 2019 р. [22]. Його мета полягала в моніторингу програм цих садків. Оцінювання здійснювалося відповідно до таких критеріїв: їх розташування, близькість і тип природного середовища для перебування дітей, доступність протягом року й тижня, години роботи, вік дітей, кількість груп [22, с. 359].

Результати дослідження показали, що садки переважно розміщені в лісі, є легкодоступними для дітей; середній час, проведений на вулиці, – 5–6,5 годин; головні заняття – ігри, навчання, що полягає в отриманні знань про природу. Тут діти харчуються та відпочивають. У всіх проаналізованих садках відбувається гармонійний розвиток у природному середовищі [22, с. 359].

Зазначена наукова розвідка мотивує до аналогічних досліджень в інших регіонах Польщі та України.

Студіюючи лісову дошкільну освіту, науковці звертають увагу на риси схожості з педагогікою М. Монтесорі і вивчають глибше систему італійської освітянки [16, с. 151]. Вони відзначають кращий пізнавальний розвиток та мовлення дітей. Серед відомих дослідників Монтесорівської методики – С. Гуз (S. Guz) [18].

Водночас потребують обґрунтування засади діяльності лісових садків, оскільки є ще багато дискусійних проблем. Зазвичай, учені наголошують на позитивах цих закладів, але не акцентують увагу на недоліках. Недостатньо інформації щодо вирішення проблем дотримання безпеки життєдіяльності.

Одними з нечисленних наукових розвідок, у яких критично відображено діяльність альтернативних освітніх систем, є дослідження М. Остольської (M. Ostolska), Б. Сліверського (B. Śliwerski), Ю. Шлаужис (J. Szlauzys).

Зокрема, М. Остольська, досліджуючи Вальдорфські школи, виявила основні обмеження, пов'язані з навчанням в альтернативних освітніх закладах. Це, зокрема, труднощі в гармонізації особистісного та соціального розвитку у зв'язку з пристосуванням дитини до соціального середовища.

У подоланні виявлених проблем допомогли б системні всебічні наукові розвідки. Проте їх на сьогодні не вистачає. Українцям необхідними є наукові дослідження на теми адаптації випускників альтернативних закладів, зокрема лісових садків, до навчання в традиційних школах. Може статися, що такі діти отримують стрес, коли доведеться продовжувати освіту в традиційному закладі [41, с. 105].

Як зазначає Б. Сліверський, заклад, що працює на засадах Вальдорфської педагогіки, бажає захистити дитину на початку її самостійного шляху. Звичайна школа дотримується іншої стратегії: тут учень має зразу вчитися реагувати на щоденні виклики, щоб майбутні життєві труднощі не були для нього новими. Мистецтво виховання полягає в тому, щоб вести дитину середнім шляхом [41, с. 105; 42].

Отже, інакше кажучи, пропонується шлях поєднувати традиції та інновації, історичні надбання та сучасні досягнення в організації дошкільної та шкільної освіти. Видається очевидним, що такий шлях є правильним.

Досвід лісових дитячих садків європейських держав, зокрема Польщі, є цікавим і повчальним для вітчизняної дошкільної освіти та педагогіки. Водночас функціонування лісових садків в Україні під час війни може збагатити європейську педагогічну теорію та практику лісової освіти.

Якщо в Польщі темпи генези лісової освіти незначні, порівняно з іншими зарубіжними країнами (Данією, Німеччиною, Чехією), тут закладено фундамент лісової освіти, то в Україні лише зроблені перші кроки в цьому напрямі.

В нашій державі лісові садки є поодинокими. Вони з'явилися пізніше, ніж у Польщі. Перший такий заклад («Бум Бу Ру Рум») був створений за моделлю європейських лісових садків у 2018 р. у Львові у парку «Залізна вода» [2]. Це огорожена паркова зона з облаштованим польовим побутом. Функціонує одна різновікова група

від 3 років. У програмі садка: прогулянки з 10 до 17 год за будь-якої погоди; увесь день на свіжому повітрі з активними розвагами; забави й ігри. У садку відбувається сприяння розвитку навичок ефективної комунікації, командної роботи, здатності оцінювати ризики і власні можливості, вміння планувати; пізнання навколишнього світу та вивчення загадок природи, розуміння засад екологічно свідомого способу життя.

Діти гуляють не лише в парку «Залізна Вода», а й у Снопківському та Стрийському парках, Парку культури [2].

Важливо, що садок «Бум Бу Ру Рум» діє навіть зараз, під час війни, але посилюються заходи безпеки. У програмі Львівського лісового садка (або клубу) – екскурсії, зустрічі з цікавими людьми, наприклад із герпетологом у супроводі полозів, водні ігри, організація мандрівної крамнички для збору коштів на потреби армії та ще багато оригінальних заходів. Незвичною є екскурсія на верміферму в Розсаднику. Верміферма – це компактна установка з двома чи більше секціями, у яких мешкають компостні черви. У природі саме вони перетворюють біологічні відходи: листя, траву та інші органічні рештки – на родючий шар ґрунту. «Чотири роки тому ми вже пробували подружитись з каліфорнійськими хробаками», – розповідають освітяни «Бум Бу Ру Рум».

Його діяльність надихнула на відкриття лісового садка у Боярці Київської області. Він функціонує від 2019 р. Садочок знаходиться на території парку. Основне місце огорожене стрічкою, і діти знають, що без дозволу вихователя за її межі виходити не дозволяється. У всіх діток є яскраві жилети, щоб усіх було видно і ніхто не загубився.

У лісовому садочку реалізовується вільний підхід до взаємодії з дітьми: дошкільники виконують те, що їм цікаво. Уподобання знаходяться легко. Деревя, білки, птахи, інші представники живої природи надихають на творчість. Реалізуються елементи Вальдорфської педагогіки, ТРІЗ-педагогіки. Діти граються, використовуючи природні матеріали, катаються на гойдалках, котяться з гори, міряють калюжі тощо. Щоп'ятниці в садку кулінарний день: їжу готують на багатті [8].

Також в Україні відкрито лісовий дитячий садок, який докорінно відрізняється від традиційних зарубіжних закладів такого типу. Він діє в Івано-Франківську в Міському парку культури та відпочинку імені Тараса Шевченка. Заняття відбуваються раз на тиждень. До роботи в цій лісовій школі-садку залучені ентузіасти. Перебування в садку не

щодня, а лише раз чи кілька разів на тиждень – таку форму лісової дошкільної освіти пропонують українські педагоги.

Інший різновид лісового садка – це садок у лісі, що функціонує на засадах традиційних та лісових закладів для дошкільників. Він організований у Києві [4]. Це приватний дитячий садок. Його метою є виховання розвиненої особистості з чіткою громадською позицією, сформованими поглядами та інтересами; виявлення, розвиток та підтримка творчості тощо. Це домашній садочок, родзинка якого – розташування в сосновому лісі. На території закладу є майданчик та грядки для збору власного врожаю.

Функціонують творчі та спортивні гуртки: ліплення, аплікації, малювання, хореографії, гімнастики тощо. Вивчаються дві іноземні мови – англійська та німецька.

Дошкільнята отримують освіту в атмосфері любові та прийняття, взаємопідтримки та співпраці, довіри та поваги до їхніх потреб. Кожна дитина зростає в середовищі, сприятливому для натхнення, осяяння, створення креативних ідей [4].

В інтернет-ресурсах популяризується досвід українських лісових садків. Проте засади їхньої діяльності недостатньо відображені в наукових працях, як і інноваційні ідеї, що можуть використовуватися в освітньому просторі.

Серед нечисленних досліджень – публікації К. Крутій, О. Попович, О. Граб. У контексті розвитку лісової освіти вони висвітлюють реалізацію «педагогіки калабані» в українських закладах для дошкільників. «Калабаня – це каламутна калюжа (земля, пісок, глина, вода). Головною складовою калабані є глина», – таке пояснення незвичного терміну подала К. Крутій [6, с. 5]. Вона також зазначила, що це не нове поняття в історії дошкільної педагогіки. У європейському дошкільлі популярною є «педагогіка бруду».

Зрозуміло, що влітку ця ідея має більше шансів на реалізацію. Зокрема, проведення свят калабані спільно з родинами. У багатьох країнах світу, зазначає К. Крутій, проводяться фестивалі бруду (англ. Mud Festivals). Під час цих фестивалів позитивні емоції викликають ліплення глиняних іграшок і танці в багнюці [6, с. 5].

Однак і в Польщі, і в Україні «педагогіка бруду» ще не надто поширена. Поодинокі публікації присвячені відображенню польського досвіду забав у калабанях [17]. Тут стверджують, що забруднена дитина (та, що гралася в болоті) є щасливою.

Польські педагоги переконані, що найкращі забави – це розваги в болоті. Діти люблять гратися, під час гри, очевидно, забруднюються.

Стрибки по калюжах, ігри з використанням піску, болота – це улюблені заняття дошкільників на свіжому повітрі.

Зрештою, навіть дорослі зберігають бажання повеселитися, як у дитинстві, взяти участь в іграх, які подобалися в минулому. Свідченням цього є фестивалі бруду «Борейонд» (Boreyong Mud Festival), у яких беруть участь і діти, і дорослі. Ці феєричні дійства ввійшли до списку семи культурних заходів, рекомендованих Міністерством туризму і відпочинку Південної Кореї до відвідування [14].

Уперше фестиваль бруду в цій країні провели у 1998 р. для реклами лікувальних грязів, які відомі з давніх часів завдяки багатому вмісту корисних речовин і мінералів, що сприяють швидкому загоєнню ран. Проте цілі фестивалю бруду з часом розширилися. Тепер його влаштовують не лише з лікувальною, але й розважальною метою. Гості фестивалю можуть взяти участь у боротьбі і забігах в грязі, катанні на грязьових гірках, грязьових шоу і танцях, виборах грязьового короля тощо.

Незважаючи на популярність у Південній Кореї, інших південноазійських країнах фестивалів бруду, досвід їхнього проведення недостатньо відомий у Європі. Доцільно припустити, що географія цих фестивалів буде розширена в майбутньому, адже можна не лише повеселитися, а й зміцнити здоров'я.

Водночас доцільно прогнозувати розквіт інноваційних форм, методів, засобів лісової освіти та її різновидів у майбутньому у зв'язку з актуальністю проблем здоров'яутворення та на тлі нових суспільних викликів. Видається необхідним поєднання елементів традиційних та інноваційних систем, скажімо, повернення до спадщини класика української педагогіки В. Сухомлинського (школа під блакитним небом) і доповнення її сучасними надбаннями лісової освіти («педагогіка калабані (бруду)», організація феєричних дійств тощо). Ідеться про таку систему, що може бути впроваджена як у приватних, так і в державних, формальних та неформальних закладах дошкільної освіти.

Безперечно, висвітлення теоретичних аспектів та практичної діяльності лісових садків у Польщі сприятиме розвитку лісової дошкільної освіти в Україні, і навпаки, українські інновації можуть бути поширені в інших країнах. Проте є й перешкоди для генези лісових закладів, зокрема воєнні дії, коли на першому місці – безпека дітей, а однією з головних вимог є близькість до сховища, у якому можна перебувати під час повітряної тривоги. Отже, плануючи

діяльність таких садків, організатори мають урахувати необхідність наявності надійного укриття на випадок загроз ракетного обстрілу. Проте для керівників лісових закладів посилено знайти можливості вирішення назрілої проблеми, як і впровадити надбання польського й українського досвіду генези лісової освіти.

Перспективними є ідеї поглиблення наукових досліджень на цю тему, інтеграції елементів інноваційних систем у лісових закладах для дошкільників; використання результатів ретроспективного аналізу функціонування шкіл і садків, у яких накопичений досвід екологічного виховання та проведення занять на лоні природи; створення інституції, яка б координувала та висвітлювала діяльність лісових садків.

Аналіз теорії та практики лісової дошкільної освіти дає підстави зробити висновки.

- Лісові дитячі садки в Польщі перебувають на початковому етапі генези. Ідеї їхнього виникнення з'явилися у 2010 р. У 2014 р. був організований перший такий садок, проте зараз ці заклади здобувають усе більшу популярність у польському суспільстві. Тепер офіційно налічують понад 30 лісових дошкільних закладів у 10 воеводствах.

- Це заклади неформальної освіти, їхня діяльність регламентуються розпорядженням Міністра національної освіти (2017 р.).

- У лісових закладах для дошкільників реалізуються педагогіка М. Монтесорі, Вальдорфська педагогіка, педагогіка пригоди, концепція Дж. Корнелла та інші відомі у світі концепції та системи.

- Спільними рисами всіх лісових дошкільних закладів є проведення до 80 % часу на свіжому повітрі, використання замість іграшок природних матеріалів, партнерські стосунки з дорослими; реалізація екологічного виховання, формування поваги до історичного та культурного середовища.

- Перебування в лісових садках позитивно впливає на освіту дітей, на їхній фізичний, психічний, соціальний розвиток: вищий імунітет, значно менше захворювань очей, опорно-рухового апарату. Малюки володіють кращими здібностями, логічним мисленням, комунікативними навичками, умінням співпрацювати, дружити, порівняно з традиційними дошкільними закладами.

- Протягом останнього десятиріччя розгортаються наукові дослідження лісової дошкільної освіти, проте вони потребують інтенсифікації, передусім це стосується засад організації лісових

садків, проблем, що виникають у їхній діяльності та способів подолання.

Лісові заклади дошкільної освіти створені в Україні: у Львівській, Київській, Івано-Франківській областях. Вони функціонують майже п'ять років у паркових зонах. Під час війни у цих закладах посилено заходи безпеки. Відбувається корегування програми перебування в садку, упровадження форм і методів роботи відповідно до нових суспільних викликів. Заслуговує на увагу благодійницька діяльність лісових садків (пересувні крамниці), спрямована на збір грошей для української армії. В Івано-Франківську є лісовий заклад, який працює із періодичністю один день у тиждень. Такий досвід відповідає запитам дослідників: знаходити середній шлях вирішення проблем, не вдаючись до крайніх, радикальних, способів.

Проте на науковому рівні лісова освіта України є малодослідженою; поодинокі публікації присвячені «педагогіці калабані», інтеграції STREM-освіти, екологічної та лісової освіти.

У працях українських учених недостатньо відображено діяльність зарубіжних лісових садків, а також форми реалізації «педагогіки бруду», наприклад фестиваль бруду.

Досвід польської та української дошкільної лісової освіти є джерелом для її генези в майбутньому. Перспективними є такі ідеї: інтеграція концепцій лісової освіти, Вальдорфської педагогіки, педагогіки М. Монтесорі та інших прогресивних систем світу, що засновані на принципах природовідповідності та здоров'ятворення; реалізація «педагогіки калабані» в державних та приватних закладах; упровадження технології уроків милування природою, поглиблення наукових досліджень у сфері лісової освіти; організація наукових пошуків у сфері інтеграції STREM-освіти, екологічної та лісової освіти; створення інституції, яка б координувала та висвітлювала діяльність лісових садків, мотивувала б до заснування таких закладів.

У перспективі доцільно прогнозувати розквіт форм, методів, засобів лісової освіти та її різновидів у зв'язку з актуальністю проблем природовідповідності та здоров'ятворення та на тлі нових суспільних викликів, а також поєднання традиційних та інновацій ідей навчання й виховання на лоні природи в державних і приватних закладах дошкільної освіти.

Література

1. Беленька Г. В., Науменко Т. С., Половіна О. В. Дошкільнятам про світ природи : методичний посібник для вихователів дітей дошкільного віку. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013. 115 с.

2. Дитячий клуб «Бум Бу Ру Рум». URL: <https://lviv.dityvmisti.ua/dytiachiy-klub-bum-bu-ru-rum/>.

3. Клевака Л., Гришко О. Лісовий дитячий сад як інтеграція дошкільника з природою. *The XXV International Science Conference «Implementation of modern science and practice»*, May 11–14, 2021. Varna: International Science Group, 2021. P. 358–362. URL: <https://r.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/1669/1/30.pdf>

4. Клуб розумних дітей «Вулик ідей» (дитячий садочок в лісі). URL: <https://dity.in.ua/obolonskiy-rayon-kiiv/klub-rozumnikh-ditey-vulik-idey-dityachiy-sadochok-v-lisi>

5. Колток Л., Мельникович А. Уроки серед природи у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. *Науковий збірник «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка»*. 2018. Том 18, № 18. С. 137–143.

6. Крутій К. Л. «Педагогіка калабані»: практична реалізація принципів природовідповідності та здоров'язбереження в закладі дошкільної освіти. *Дошкільне виховання*. 2019. № 6. С. 3–8.

7. Крутій К. Л., Попович О. М., Граб О. В. «Педагогіка калабані» як засіб реалізації принципу природовідповідності в освіті дітей дошкільного віку. *Innovative trends of science and practice, tasks and ways to solve them: The XVI International Scientific and Practical Conference, April 26–29, 2022. Athens (Greece)*. P. 491–496.

8. Лісовий садочок – дитина Waldorf.

URL: <http://dytynawaldorf.com.ua/articles-list/lisovyy-sadochok/>.

9. Лугіна О. В. Польські інноваційні педагогічні системи виховання та навчання дітей-дошкільників. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2012. Ч. 3. С. 179–184.

URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znpudpu_2012_3_27.pdf

10. Ошуркевич Н. Сучасні педагогічні технології формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку. *Педагогічний процес: теорія і практика. Серія: педагогіка*. 2018. № 1–2 (60–61). С. 65–72.

URL:

https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/24398/1/N__Oshurkevych_NDLOSV_2018_1-2_PPTP.pdf.

11. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям: вибрані твори в п'яти томах. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 3. С. 7–279.

12. Чайковська Г. Б. Освіта для сталого розвитку та STEM-освіта: спільні вектори. *Сучасні цифрові технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи*: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Тернопіль, 28 квітня, 2022). Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2022. С. 42–44.

13. Wybluk M. *Odrodzenie i rozwój oświaty na niepodległej Ukrainie 1991–2010*. Bydgoszcz : Wyd. KPSW w Bydgoszczy, 2011. 200 s.

14. Boryeong Mud Festival 2022: 10 things you need to know.
URL: <https://www.torntackies.com/boryeong-mud-festival-things-need-know/>.
15. Christ M. Leśne przedszkola jako sposób przeciwdziałania zespołowi deficytu natury. *Chowanna*. 2018. T. 1. S. 199–218. URL: https://rebus.us.edu.pl/bitstream/20.500.12128/16144/1/Christ_Lesne_przedszkola.pdf.
16. Christ M., Preuss A. Związek leśnych przedszkoli z metodą Marii Montessori. *Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce*. 2018. №1 (47). S. 145–162.
17. Czy brudne dziecko szczęśliwe dziecko? URL: <https://pustuleczki.pl/czy-brudne-dziecko-to-szczesliwe-dziecko/>.
18. Guz S. Metoda Montessori w przedszkolu i szkole. *Kształcenie i osiągnięcia dzieci*. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2006. 314 s.
19. Frączek Z. Projektowanie przestrzeni dla dzieci w kontekście wychowania w naturze. PUA. *Przestrzeń / Urbanistyka / Architektura*. 2020. № 2. S. 111–122. URL: <https://www.ejournals.eu/PUA/2020/Volume-2/art/18690/>.
20. Kaliszuk E., Kaliszuk A. O co chodzi w leśnym przedszkolu. *Miesięcznik Dzikie Życie*. 2016. 260 (2). S. 6–7.
21. Karbowniczek J., Kwaśniewska M., Surma B. Podstawy pedagogiki przedszkolnej z metodyką. Kraków: Akademia Ignatianum Wydawnictwo WAM, 2011. 392 s.
URL: https://wydawnictwo.ignatianum.edu.pl/sites/wydawnictwo/files/publikacje_pdf/podstawy_pedagogiki_przedszkolnej.pdf.
22. Kimic K., Kundziewicz K. Programme of forest kindergartens supporting children's development through contact with nature. URL: https://www.researchgate.net/publication/341325644_Programme_of_forest_kindergartens_supporting_children's_development_through_contact_with_nature_-_Warsaw_case_study.
23. Kot S. Historia wychowania. T. 1. Warszawa : Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2010. 407 s.
URL: <https://docer.pl/doc/nn55es>.
24. Mapa leśnych przedszkoli w Polsce.
URL: <https://lesneprzedszkola.pl/mapa/>.
25. Marzec B. Modrnizacja wychowania przedszkolnego w Polsce na przełomie XX i XXI wieku (1989–2017). Dąbrowa Górnicza : Wydawnictwo Naukowe Akademii WSB, 2018. 450 s.
26. O'Brien L., Murray R. A marvellous opportunity for children to learn: a participatory evaluation of Forest School in England and Wales. Forest Research, Alice Holt Lodge, 2006. 52 p.
URL: <https://static1.squarespace.com/static/5ebc721c89fdae6f78222f33/t/5efb58da79f7d833d55f64dd/1593530608920/fr0112forestschoolsreport.pdf>.

27. O'Brein L., Murray R. Forest School and its impacts on young children: Case studies in Britain. *Urban Forestry & Urban Greening*. 2007. Vol. 6. Issue 4. P. 249–265. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2007.03.006>.
28. Okoń W. Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej. Wyd. 3. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie, 1996. 213 s.
29. Ordon U. Przedszkola leśne a potrzeba edukacji zdrowotnej i ekologicznej wśród najmłodszych. *Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce (EETP)*. 2019. Vol. 14. Nr 3 (53). S. 111–121.
URL: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-62f1a5e3-743e-46d1-8007-d62e5771c88f>.
30. Ostolska M. Pedagogika specjalna w perspektywie szkół waldorfskich. *Szkola Specjalna*. 2012. № 4. S. 269–279.
31. Pietrzak-Zawadka J. Koncepcja pedagogiczna oraz stan aktualny leśnych przedszkoli w polskiej przestrzeni edukacyjnej. *Studia i Materiały CEPL w Rogowie*. 2019. R. 21. Zeszyt 58 / 1. S. 11–19.
32. Polski Instytut Przedszkoli Leśnych. URL: <https://lesneprzedszkola.pl/>.
33. Przygoda w edukacji i edukacja w przygodzie. W: *Outdoor i adventure education w Polsce*. Red. Bąk A., Leśny A, Palamer-Kabacińska E. i in. Warszawa: Wydawnictwo Pracownia Nauki i Przygody, 2014. 370 s.
34. Romaniak J. Leśne przedszkola – bez murów, z otwarciem na naturę. URL: <http://dziecisawazne.pl/lesne-przedszkola-bez-murow-z-otwarciem-na-nature>.
35. Rousseau J. J. Emil, czyli o wychowaniu, t. 2, tłum. E. Zieliński, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1955. 453 s.
36. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 sierpnia 2017 r. w sprawie rodzajów innych form wychowania przedszkolnego, warunków tworzenia i organizowania tych form oraz sposobu ich działania. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170001657>.
37. Ryszka R. Przedszkola leśne. Kilka refleksji o wychowaniu w lesie. *Dziki Życie*. 2016. Nr 2 (260). URL: <http://dzikiezycie.pl/archiwum/2016/luty-2016/przedszkola-lesne-kilka-refleksji-o-wychowaniu-w-lesie>.
38. The Academy of forest kindergarten teacher. URL: <https://www.forestkindergartenassociation.org/history>.
39. So-Yun Lee, Kyoung-Joo Lee. An Analysis of Regional Government Tourism Administration Capabilities: A Case Study of the Boryeong Mud Festival. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/20-.pdf>.
40. STREM-освіта, або Стежинки у Всесвіт. Альтернативна програма формування культури інженерного мислення в дошкільників / автorskий колектив: О. Голук, І. Кузьма, О. Писарчук, О. Янкович та інші. Науковий керівник К. Крутій. Запоріжжя : ТОВ «Ліпс» ЛТД, 2018. 146 с.
41. Szlauzys Ju. Leśne przedszkole jako alternatywna forma wczesnej edukacji. *Parezja*. 2/2019 (12). S. 94–107.
URL: Parezja_2_2019_J_Szlauzys_Lesne_przedszkole_jako_alternatywna_forma_wczesnej_educacji.pdf.

42. Śliwerski B. Efekty wychowania w szkołach waldorfskich w Polsce. 2016. URL: <https://sliwerski-pedagog.blogspot.com/2016/>.

43. Wybrane problemy edukacji przedszkolnej we współczesnym świecie: monografia wieloautorska. Redakcja naukowa Klim-Klimaszewska A., Scholtzova I. Siedlce: Wydawnictwo Naukowe, Instytut Kultury Regionalnej i Badań Literackich im. Franciszka Karpińskiego Stowarzyszenie (IKRiBL), 2020. 593 s. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/Wspczesneideewedukacjiprzedzkolnejiwczesnoszkolnej.pdf>

ВПРОВАДЖЕННЯ ЦІННІСНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ В ШКОЛІ (НА ПРИКЛАДІ ЖИТТЯ ТА ТВОРІВ ЮЛУША СЛОВАЦЬКОГО)

Островська Галина

Законами України «Про освіту», Національною стратегією розвитку освіти в Україні та Концепцією Нової Української школи задекларовано формування системи цінностей у здобувачів базової середньої освіти. Реформування сучасної шкільної освіти спрямовано на впровадження компетентнісного підходу та формування ціннісного ставлення, ціннісної свідомості, ціннісної поведінки учня, тобто реалізацію основних завдань педагогічної аксіології. Сьогодні в умовах російської агресії як ніколи на часі питання національних цінностей і ціннісного виховання шкільної молоді. Під час війни можемо говорити про особливе прочитання художньої літератури читачем – на фоні смертей та руйнацій особливо загострилось сприйняття «болючих» тем (життя, його сенсу, рідної землі, рідного дому, дружби, кохання, життєвого вибору тощо), відбулась переоцінка цінностей (життя, патріотизм, родина, час набули особистісного смислу), юні читачі за кілька місяців війни подорослішали років на десять... Розвиток творчого і критичного читача – одне з завдань сучасної шкільної літературної освіти. І письменник, і читач мають власну ціннісну систему сприйняття світу і себе – смисложиттєві цінності, що визначають сфери їхньої самореалізації. Впродовж життя людина щоденно здійснює ціннісний вибір [9, с. 55–67]. Для повноцінного літературного розвитку та критичного мислення здобувачів базової середньої освіти важливе значення мають базові знання про цінності та вміння їх виявляти у житті та творах письменників. Ціннісне вивчення творчої спадщини письменника без